

בשנתערבו מים מועטים מאד (רב אשי). ההבנה המקובלת היא שההזאה הכפולה היא על הטמא, אולם הרמב"ם מפרש שישליך מחוץ לכלי כשיעור שתי הזאות.

משום קנס (רבא, ונחלקו אחרונים האם לדעתו יש להזות פעמיים על כל טמא וטמא או די בפעם הראשונה); או שלדעתו אין בילה, והצריך שתי הזאות כי מדובר במקרה

מערכה קצא. המקום הראוי לשפיכת השירים – בגג היסוד או בקיר המזבח? (פא,א-ב)

דין שירים שנתערבו בדם המתנות הראשונות

מחלוקת דומה קיימת גם בין חכמי ארץ ישראל: ריש לקיש סבר כאביי, ור' יוחנן או ר' אלעזר סברו כרב יהודה, ואמרו שגם במקרה זה נחלקו התנאים במשנתנו¹.

רש"י (ד"ה אבל סוף חטאת) מסביר את השיטה "מקום עולה מקום שירים": "דמקום תחילת מתן עולה כשר לשירי חטאת ויזרקם לקיר המזבח ומאיליהן שותתין ליסוד ואין כאן שינוי מקום". מלשונו משתמע שדעה זו אינה מחייבת לתת את השירים בקיר הזקוף דווקא, אלא שהדבר מותר, שכן השתיתה ליסוד נחשבת אף היא כנתינה בו. וכך לשונו גם בד"ה קדש הם: "אלמא מקום עולה... הוא מקום כשר לשפיכת שירים לכתחילה" (וכן בתוס' נב,א ד"ה גג)².

בפשטות, הטעם לכך שהקיר הזקוף כשר לשירים הוא כדברי רש"י הנ"ל: "ומאיליהן שותתין ליסוד", והתחדש כאן שהשפיכה ליסוד איננה חייבת להעשות ישירות אליו. הגרי"ז (נא,א) מסביר זאת באופן אחר: השפיכה לקיר המזבח נחשבת כנתינה ליסוד, מפני שכל החצי התחתון של המזבח נחשב כשייך ליסוד (כשם שכל החצי העליון הוא "רשות קרנות", לעיל נג,א)³. יש נפקא מינה בין שתי הסברות, במקרה שיתן את השירים באמה שמתחת הסובב ומעל חוט הסיקרא: אם העיקר הוא שהדם שותת ליסוד – הרי גם משם הוא שותת; אבל אם הטעם הוא שהחצי התחתון נחשב כשייך ליסוד – האמה שמעל חוט הסיקרא פסולה לשירים⁴.

הראב"ד (בפירושו לספרא ויקרא חובה פרשתא ג,ג, בסוף) סובר שלפי הדעה "מקום עולה מקום שירים" חובה לתת את השירים דווקא בקיר הזקוף, וביאר שהדבר נלמד בגזרה שוה ממתנות העולה הראשונות, ובלשונו: "מאן

נאמר בתורה על שפיכת שירי דם החטאת: "ואת כל דם הפר ישפוך אל יסוד מזבח העולה" (ויקרא ד,ז). הסוגיה עוסקת בשאלה: האם פירוש הפסוק שצריך לשפוך את הדם ישירות על היסוד, או שניתן לשפכו על קיר המזבח ומשם ישפך מאליו ליסוד? על פי האפשרות השניה, מקום שפיכת השירים זהה למקום מתן דם העולה, אלא שבעולה הקפידה התורה שמתן הדם יהיה בפנינת המזבח, כדי לקיים "סביב", ואילו בשפיכת השירים אין צורך בדבר. יש לשאלה זו משנה חשיבות כאשר נתערב דם עולה בשירי דם החטאת: האם ניתן לשפוך את התערובת למקום מסוים המתאים לשני מיני הדמים?

דיון נוסף באשר למקום שפיכת השירים עוסק בשאלה: באיזה צד של היסוד יש לשפכם, האם בדרום או במערב? על כך עיין במערכה קיד.

מחלוקת האמוראים ומקורה

במשנתנו מופיעה מחלוקת תנאים אודות דם חטאת ודם עולה שנתערבו זה בזה, האם ניתן לתת את התערובת למעלה ולמטה, מתוך כוונה שהדם שניתן שלא במקומו ינתן "לשם מים". אביי סובר, שמחלוקת זו נאמרה על מתנות החטאת הראשונות בלבד, אותן צריך לתת בקרנות המזבח, אבל אם כבר נתן מדם החטאת על הקרנות ונותרו בידו שירים, ונתערבו בדם עולה – הכל מודים שניתן לתתם למטה. טעמו של דבר, ש"מקום עולה – מקום שירים", כלומר, ניתן לתת את השירים על קיר המזבח הזקוף, שעליו ניתן דם העולה, ונמצא שמקום זה ראוי לשני מיני הדם. על כך הגיב רב יוסף בשם רב יהודה, ש"שירים צריכין איצטבא", ויש לתתם דווקא על גג היסוד.

1. להוכיח זאת מהסוגיה (על מנת לבסס את הבנת הגרי"ז): הגמ' בעמ' ב מציעה להעמיד את הברייתא "נתן למעלה ולא נמלך... יחזור ויתן למטה" בתערובת חטאת חיצונית בשירי הדם, ומשתמע שלכתחילה אין פתרון לתערובת זו. לכאורה ניתן היה לתת באמה שמתחת לחוט הסיקרא, שהיא כשרה לחטאת (לדעת רבי לעיל נג,א), מפני שהיא בחצי העליון, וגם כשרה לשירים! (אמנם לכתחילה יש לתת מן החטאת על ארבע קרנות המזבח, ובקרבן דרומית מזרחית אין יסוד לשירים, ונמצא שיוכל לתת רק על שלוש קרנות; אך כדי להכשיר את התערובת אפשר להסתפק במתנה אחת, ראה לעיל מערכה קפח הערה 9). אלא על כרחך הכל מודים שהאמה שמעל חוט הסיקרא אינה כשרה לשירים, כי איננה מהחצי השייך ליסוד!

2. אלא שיש לדחות: הגמ' מציעה לפרש כך את הברייתא כדי לתרץ את הדעה ההפוכה, שמקום עולה אינו מקום שירים, ולשיטה זו אכן האמה שמעל חוט הסיקרא פסולה לשירים, כמו כל הקיר הזקוף, ואפשר שלמאן דאמר מקום עולה מקום שירים אכן אי אפשר לפרש כך את הברייתא.

1. בפשטות, אין הכוונה שהמשנה עוסקת במקרה זה, שהרי היא מדברת על הניתנים למעלה, אלא שיש ללמוד ממנה גם על מקרה זה. בשטמ"ק (עמ' ב אות ו) דן באפשרות שזהו פירוש למשנה, ש"למעלה" היינו קיר המזבח הזקוף ו"למטה" הוא היסוד.

2. מהמילה "לכתחילה" יתכן לדייק, שלכל הדעות הקיר הזקוף של המזבח כשר למתן השירים, והדיון הוא רק האם לכתחילה בעינן אצטבא. לפי זה מתחדש, שאסור לשנות את מקום השירים כדי להכשיר את העולה אפילו למקום הכשר בהם בדיעבד. ראה עוד להלן, שלדעת רש"י אסור לשנות גם מהיסוד הדרומי למערבי.

3. בכך הסביר את הדין ש"עולה טעונה יסוד": אין זה רק תנאי במתן דם העולה, שהנתינה על קיר המזבח תהיה באופן שהדם ירד ממנו ליסוד, אלא זוהי הגדרה לקיר עצמו, שהוא חלק מהיסוד, ראה לעיל מערכה קטו.

4. בשטמ"ק (עמ' ב אות ו) משמע שאכן אמה זו פסולה לשירים לכולי עלמא, ויותר ברור הדבר בשטמ"ק סד,ב אות יא. בחידושי הרא"ל מאליו (ח"ב סי' כא) חתר

אחרים ("ודם זבחיך ישפך על מזבח ה' אלהיך" או "אל יסוד מזבח העולה", ראה בגמ' לז,א ונא,א) – יש מקום להצריך שפיכה ליסוד דווקא (ועיין שטמ"ק נז,א אות א, שלשון "שפיכה" משמעה "על גבי דבר אחר, והיינו על גבי היסוד, דהיינו דבר חלק")⁶.

שיריים שנתערבו בדם עולה

הסוגיה תולה את הדין במחלוקת האם מקום העולה ראוי לשיריים, ומניחה באופן פשוט שאם מקום העולה אינו כשר לשיריים – אסור לשנות את מקום השיריים ולתתם במקום שאינו ראוי להם כלל כדי להכשיר את העולה⁷. יש לברר את פרטי הדין על פי שתי השיטות במחלוקת זו.

לדעה שמקום עולה מקום שיריים, התלבטו תוס' (ד"ה אבל סוף חטאת) כיצד יתן את הדם המעורב, שכן אמנם לדעה זו קיר המזבח ראוי למתן השיריים, אבל עדיין קיים הבדל במקום המדויק בו ניתנים שני הדמים: דם העולה ניתן על שתי קרנות המזבח, תחילה בצפון מזרח ואחר כך בדרום מערב (תמיד פ"ד מ"א), ואילו השיריים ניתנים בקרן דרומית מערבית⁸. לפיכך כותבים תוס' בתחילה, שאם נתערב הדם בטרם נתן אפילו מתנה אחת מן העולה – הכל מודים שהדם ישפך, והדיון בסוגיה הוא כשנתערבו לאחר המתנה הראשונה מהעולה. אולם בהמשך כתבו שבגמ' משמע שהדיון גם על המתנה הראשונה (מהוכחת הגמ' מהברייתא "נתן למעלה ולא נמלך... יחזור ויתן למטה", שמשמע שלא נתן כלום למטה), והציעו שתי דרכים להסביר זאת: האחת, שניתן לקיים את שפיכת השיריים גם בקרן צפון מזרח, כי העדפת היסוד הדרומי אינה מפורשת בכתוב. השניה, שניתן לשנות את סדר מתן דם העולה, שיתחיל בקרן דרומית

לכך היא:] מקום עולה מקום שיריים", ואלמלא כן היו חכמים אוסרים לתת את השיריים למטה, וכן מפורש בדברי ר' יוחנן "עדיין היא מחלוקת", וכן פירש רש"י (ד"ה צריכין אצטבא) גם בדעת רב יהודה. מקור לכך כבר בברייתא (ב,פ): "נתן למטה ולא נמלך [והרי כאן תערובת דם חטאת בשיריי עולה] – ר"א אומר: יחזור ויתן למעלה והתחוננים עלו לו", ולחכמים ישפך לאמה (וכן מפורש בתוספתא פ"ח ה"ח), ואסור לתקן את החטאת על ידי שינוי מקום השיריים.

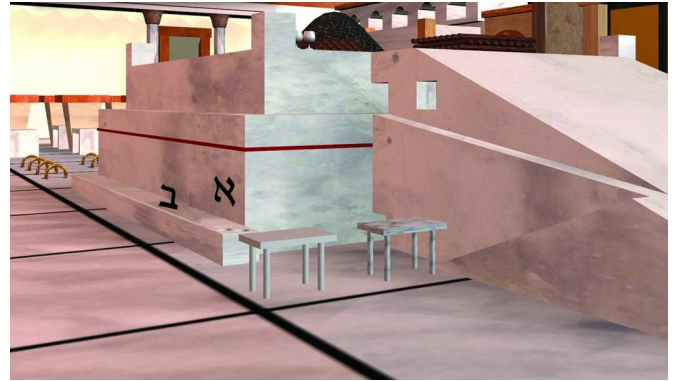
בהמשך התוספתא (פ"ח ה"א) ניתן להבין להיפך: "הניתנין בפנים שנתערבו בניתיני בחוץ – ישפך לאמה. נתן בחוץ ולא נמלך – יחזור ויתן בפנים והחיצונים עלו לו". מבואר שמותר לשנות את מקומם של שיריי הקרבן החיצוני ולתתם במזבח הפנימי! ובחסדי דוד העמידה כדעת ר' אליעזר המתיר לשנות "לשם מים", וזה דחוק, בפרט שהמשך התוספתא אינו כשיטתו: "... חוץ משנתערבו בחטאת, מפני שחטאת שנכנס דמה לפנים פסולה, ר"א אומר אף האשם".

יתכן ליישב כך: התוספתא עוסקת במי שנתן בחוץ את כל המתנות, כולל שיריים, אבל לא שפכם לגמרי, ומכיוון שכבר קיים גם מצות שיריים במקצת – מודים חכמים שניתן לתת את הנותר במזבח הפנימי כדי להכשיר את החטאת הפנימית. אבל בתערובת חטאת ועולה שנתן למטה ולא נתן שיריים כלל – אסור לו לבטל את מצותם ולתת למעלה, אפילו אם ישאיר חלק לשפיכת שיריים שוב למטה.

בשיטת הרמב"ם להלן יש אומרים שמותר לשנות את מקומם של שיריים שנוצרו בהיותם בתערובת, ולפי דרכו תוספתא זו מובנת היטב, אבל הבבא הנ"ל על נתן למטה ולא נמלך מהווה קושיה לדבריו.

8. מתוס' פ,ב ד"ה בל תוסיף ניתן להבין שגם יש איסור "בל תוסיף" בניתנת שיריים בקרן עצמה, מפני שהדבר נחשב כנתינת שתי מתנות. מסתבר שחשש זה קיים רק בנתינה על הקיר הזקוף, מפני שהדם מתפצל לשני צדדים וניכר כשתי מתנות, מה שאין כן כשנותן על גג היסוד באמה הפינתית הדרום-מערבית (עיין במשנה סג,א, שקרן זו היא המקום הקבוע למתן שיריים, וראה לעיל מערכה קיד).

דאמר מקום עולה מקום שיריים, כמו שדם העולה טעונה זקיפת קיר המזבח למעלה מן היסוד – כך שיריים כמו כן נשפכין על הקיר והן יורדין מאליהן ליסוד... דיליף... מ'יסוד מזבח העולה' דנשיא, מה התם אזקפא דמזבח... אף שיריים בעינן מזבח ויסוד". לעומת זאת, מאן דאמר "שיריים צריכין אצטבא" דורש: "ישפוך אל יסוד", שהשפיכה תהיה על היסוד עצמו⁵.

המקום הכשר לשיריים. לדעת ריש לקיש קיר המזבח (א) כשר לשיריים, ולכן אפשר לתת שם את דם העולה המעורב בשיריי החטאת, ואילו לדעת רב יהודה "שיריים צריכין אצטבא", ורק גג היסוד (ב) כשר לכך. לדעת הראב"ד, ריש לקיש הכשיר את קיר המזבח ולא את גג היסוד.

אפשר שהמחלוקת בסוגיין תלויה במחלוקת התנאים על מקור הדין לשפוך שיריים: רבי (לעיל לז,א) למד זאת מהפסוק בחטאת העוף: "והנשאר בדם ימצה אל יסוד המזבח" (ויקרא ה,ט), ולשיטתו מסתבר לדמות את מתן השיריים למיצוי חטאת העוף, הנעשה בקיר עצמו וממנו הדם שותת ליסוד (משנה סד,ב ורש"י ד"ה היה מתמצה). לעומת זאת לדעה הלומדת את מתן השיריים מפסוקים

5. דבריו מבוססים על פירושו המיוחד בסוגיה לעיל נא,א-ב,א (עיין מערכה קטו: שיטת הראב"ד), שהפסוק "יסוד מזבח העולה" בשעיר נשיא מלמד שמתנות העולה הראשונות תהיינה בקיר הזקוף, ולכן ניתן ללמוד מפסוק זה שגם בשיריים נדרש אותו קיר. מכל מקום, משמע מדבריו שיש חילוק בין מתנות העולה הראשונות לבין השיריים: בתחילת עולה נדרש שיתן על הקיר כנגד היסוד, אבל אין זה חשוב שהדם ישותת ליסוד, מה שאין כן בשיריים, שחובה שיגיעו ליסוד.

יש אי בהירות בשיטת הראב"ד, שכן הוא כותב: "ובזבחים... פליגי אמוראי בשפיכת שיריים הפנימיים", ופירש המהדיר (במהדו' מכוון אופק, הערה 101) שהמחלוקת כאן עוסקת בהם בלבד, והדבר נובע מן הגזרה שוה שהציע הראב"ד, המלמדת משעיר נשיא על "יסוד מזבח העולה" האמור בחטאות הפנימיות. אולם הדברים מוקשים, שכן בסוגיה כאן מפורש שהיא עוסקת גם ב"סוף עולה". עוד יש להעיר: כיצד מתיישבת הדעה שאסור לתת את השיריים ישירות ליסוד עם הגמ' (נב,א): "ומה שיריי חטאת... טעונה גג יסוד"? והראב"ד עצמו פירש לעיל מינה: "או אינו אלא מזבחה של עולה יהא יסוד, כלומר שיתן מתנות העולה על היסוד ממש, מקום שפיכת שיריים הפנימיים... מיהו מנא לך שיהא צריך [במתנות העולה] לאחוז בקיר, ושמא לא היה נותן אלא על היסוד ממש, כעין שפיכת שיריים!"

לפיכך נראה, שהראב"ד מפרש, שהסוגיה לעיל נב,א סוברת כדעה שמקום עולה אינו מקום שיריים, והשיריים צריכים להנתן בגג היסוד ממש. ומכיוון שהסוגיה שם עוסקת בשיריים הפנימיים (כפי שכתב הראב"ד עצמו, כנ"ל) – ציין שבסוגיה כאן יש מחלוקת בעניין זה, מהו מקום השיריים הפנימיים, אבל אין כוונתו שהמחלוקת כאן עוסקת רק בהם.

6. עמד על כך בעל 'עזרת כהנים' לספרא ויקרא חובה פרשתא ג,יג (תוספת העזרה ד"ה שיהא), אלא שלדעתו הדרשה מ"ודם זבחיך ישפך" מאפשרת שפיכה על הקיר וממנה ליסוד, ובשטמ"ק משמע שלא כך, כאמור.

7. כך מוכח מדברי אב"י: "אבל סוף חטאת ועולה דברי הכל [נתן למטה, וההצדקה

כבר נגמר, ויתכן שעודו לפנינו, ובכל זאת הותר לשנות את מקומו ולתת את התערובת בגג היסוד!

מתן השיריים לפי השיטה "מקום עולה מקום שיריים". תוספות סוברים שניתן לתת את הדם המעורב בשיריים בקרן הצפון מזרחית של המזבח, אף על פי שיש בכך שינוי מדרכם הרגילה של השיריים, הניתנים בקרן דרומית מערבית. נראה עוד, שהתערובת צריכה להנתן בשפיכה בנחת, כמתואר בציור, ולא בזריקה כמקובל בדם העולה.

יש שהסבירו את דינו של רש"י מטעם אחר: אמנם אסור לתת את דם העולה על גג היסוד, אבל כאן, שעסקינן בדעה שאין בילה, יתכן שאין פה דם עולה כלל, ומחמת הספק הרי זה מותר (פנים מאירות); ודימה זאת לדברי תוס' פ,ב ד"ה בל תוסיף, שאין איסור לתת מתנה שהיא ספק בל תוסיף). כמה אחרונים (מרומי שדה, לשם זבח, דברי פנחס) פירשו את קושיית רבה תוספאה באופן אחר לגמרי, לפיו אין כל ראייה לדינו של רש"י שמותר לתת את דם העולה על גג היסוד¹¹.

יש קושי בסוגיה כאן, שדנה על האפשרות לתת את השיריים המעורבים בעולה רק מצד המקום, והרי יש הבדל נוסף בין הדמים בצורת הנתניה: דם העולה ניתן בזריקה,

מערבית הראויה לשיריים, ולאחר מכן יתן שוב בצפונית מזרחית⁹.

מרש"י נראה שאינו מקבל את הדרך הראשונה שהציעו תוס', שכן כתב (עמ' ב ד"ה הכא במאי עסקינן) שהאפשרות לתת את שירי החטאת הפנימית והחיצונית ביחד אינו אלא לדעה ששני מיני השיריים ניתנים ביסוד הדרומי, או ביסוד המערבי, אבל לשיטת משנתנו (מוז, א; נג, א) שאלה במערבי ואלה בדרומי – אין פתרון לתערובת זו¹⁰.

לדעה שמקום העולה אינו מקום שיריים, כתב רש"י ד"ה צריכין אצטבא) שלדעת חכמים הדם ישפך לאמה, וכן דעת הרמב"ם (ראה להלן), וכן כתב השטמ"ק (עמ' א אות ט), מפני שאסור לשנות את מקום השיריים לטובת העולה, ואף לא את מקום העולה לטובת השיריים. השר מקוצי (בשטמ"ק עמ' ב אות ז) סובר אחרת: אסור לתת את השיריים על הקיר הזקוף כדי להכשיר את העולה, אבל מותר לתת את העולה על האצטבא כדי לקיים מצות שיריים, מפני שדם העולה עתיד בסופו של דבר להגיע לאצטבא, ומקום זה ראוי לו (לא לעניין שיצא ידי חובה בנתניה שם¹¹, אלא לעניין שאין זה שינוי מקום גמור שאסור לעשותו כדי להכשיר את הקרבן המעורב בו).

השר מקוצי מוכיח זאת מקושיית רבה תוספאה לרבינא: "הא אוקימנא והיא ברובא עליונים וקא יהיב למעלה שיעור תחתונים ועוד". רש"י (ד"ה הא אוקימנא) מפרש את הקושייה כך: מדוע זקוקים אנו להעמיד את הברייתא "נתן למעלה ולא נמלך... יחזור ויתן למטה" שאינה עוסקת בעולה, כדי ליישב את הדעה שמקום עולה אינו ראוי לשיריים? הרי אפשר להעמיד שהיא עוסקת בעולה, אבל באופן שאין ודאות שדם העולה נשאר בתערובת (לדעה "אין בילה", וכבר נתן למעלה כמות מרובה יותר מדם העולה), ומטרת הנתניה למטה איננה להכשיר את העולה, אלא לקיים מצות שיריים, ולכן יתן הכל על גג היסוד. ומכאן מוכיח השר מקוצי: הרי גם לדעה "אין בילה" איננו בטוחים שדם העולה

11. עיין בשטמ"ק פא,א אות לח ולעיל מערכה קטו. בשטמ"ק כאן חידוש נוסף, שלפי הדעה שהניתנים בזריקה שנתנם בשפיכה יצא – עולה שניתנה ביסוד כשרה, כי גדר 'שפיכה' הוא נתינה ליסוד. ברם, הדעה המקובלת בהבנת המושגים 'זריקה' ו'שפיכה' אינה כן, וההבדל ביניהם איננו במקום שאליו הדם מגיע אלא באופן הפעולה בלבד, ראה מערכה צג.

12. לדעתם הקושיה מוסבת על דברי רב יצחק בר יוסף לעיל מיניה, שהברייתא עוסקת בשיריים הפנימיים, ובאה לחדש שאפילו לדעה שהם מעכבים – חסרון חלקי אינו מעכב. על כך מקשה רבה תוספאה: לפי הפירוש שאין בילה והרוב מהעליונים וכו', מדובר שיש לפנינו תערובת שירי חטאת פנימית ודם חטאת חיצונית, ועל כך אמר ר' אליעזר שלכתחילה יתן מן התערובת למעלה, יותר משיעור השיריים, וכך נהיה בטוחים שנתן מדם החטאת החיצונית למעלה, ויחזור ויתן למטה מן השיריים, ויהיה ספק האם נתן למטה מהשיריים הפנימיים. דין זה תמוה: מאחר שכבר נתן את מתנות החטאת הפנימית בהיכל, עדיף היה לתת את הכל למטה ולוודא את כשרות החטאת הפנימית (שהרי רב יצחק בר יוסף מעמיד שהברייתא סוברת שהם מעכבים!), מאשר לתת למעלה ולוודא את כשרות החטאת החיצונית. ועוד: למה לתת שוב למטה ולהיכנס לספק האם הוקרבה החטאת הפנימית, ולא נדע מה לעשות כעת? וראה להלן הערה 20 פירוש נוסף לקושייה זו.

9. בצאן קדשים הקשה, מה הועילו תוס' בתקנתם להתחיל בדרום מערב, אם ימשיך בקרן צפונית מזרחית, הפסולה לשיריים? מדברי ריב"א (המובאים בחק נתן) נראה שפירוש הדברים כך: הדין לתת את השיריים ביסוד הדרומי נלמד (לעיל נג,א) מ"מה יציאתו מן הייכל – בסמוך לו, אף ירידתו מן הכבש – בסמוך לו". אין זה לימוד בעלמא על גזירת הכתוב, אלא זהו טעם לדין, שאין מעבירין על המצוות (לדעת ריב"א זהו טעם הדין גם בשיריים הפנימיים, ומתוס' לא משמע כן, ובחק נתן כתב בקצרה ש"ש קצת הפרש ביניהן"). ממילא, דין זה אינו מעכב, וניתן לתת את השיריים בצפון מזרח, או לאידך גיסא, לתתם תחילה בדרום מערב, ובכך לקיים "אין מעבירין", ואחר כך לתת שוב בצפון מזרח.

10. רש"י נזקק לכך כדי להסביר את קושיית אביי: "ונימא מר כגון דאיערב [דם החטאת] בשיריים" של חטאת חיצונית, ומה היתרון בהצעה זו על פני קודמתה, שנתערב דם החטאת בשירי חטאת פנימית? – משום שכאן לכל הדעות לאחר הנתניה למעלה יהיה מקום השיריים שוה (רש"י ד"ה ולימא). אולי תוס' מפרשים אחרת, שאין יתרון מהותי באוקימתא של אביי, אלא שהיא פשוטה יותר, שכל התערובת מאותו סוג קרבן. על ההשלכות מפירוש רש"י לעניין המקום הראוי לשיריים עיין מערכה קיד.

בהלכה הבאה (יב) פוסק הרמב"ם: "ואם לא שאל, אלא נתן מן התערובת למעלה ולמטה – הרי זה כשר. נתן למעלה ושאל – יתן למטה, ואלו ואלו עלו לו". זוהי הברייתא המובאת בסוגיה, אולם הדברים תמוהים מאד: הרי לדעה "שיריים צריכין אצטבא", שהרמב"ם פסק כמותה, הגמ' העמידה ברייתא זו בתערובת שיריים בשיריים, ולא בתערובת עולה בחטאת! מה ההבדל בין המקרה הראשון – שיירי חטאת שנתערבו בעולה, לבין מקרה זה – חטאת שנתערבה בעולה ונתן מן התערובת למעלה? והרי כעת יש לפנינו שיירי חטאת ועולה! כך הקשה בלחם משנה, ונשאר ב'צריך עיון'. פירושים רבים נאמרו בדברי הרמב"ם, ונביא חלק מהם.

כמה מפרשים כתבו, שאמנם שיריים צריכים אצטבא, ואסור לשנות את מקומם לצורך העולה, ובכל זאת בסיפא "יתן למטה" משום שכבר נתן מדם העולה למעלה, וקיימא לן: "שלא במקומו – כמקומו דמי" (כפי שפסק הרמב"ם בהל' י). וכעת יש בידו שיירי חטאת ושיירי עולה, ויתן את שניהם על גג היסוד, כראוי לשיריים. הגמ' הוצרכה לתרץ אחרת כדי ליישב את שיטת ר' יוחנן בסוגיין, מפני שהוא סובר (כזא) "שלא במקומו – לאו כמקומו דמי", אבל להלכה אין צורך בזה (מרכבת המשנה; קרן אורה; קדשי דוד)¹⁹.

כיוון אחר בפירושו הדברים: כאשר נתערבו שיירי חטאת שהיו מלכתחילה בפני עצמם – יש להקפיד על כך שלא לשנות את מקומם; אבל כאשר מלכתחילה השיריים נוצרו בתוך תערובת, ולא היו ראויים מעולם לשפיכה כדינם – מותר לשנות את מקומם כדי להכשיר את העולה, ויתן הכל על קיר המזבח (חסדי דוד זבחים ח, ח; אור שמח; זבחי אפרים)²⁰.

ראיה לפירוש זה מהגמ' לעיל מח, ב: "אמר רב אדא בר אבהו, ואיתימא רבה בר שילא... אמר רבינא, הא קשיא ליה לרב אדא בר אבהו...", הרי שנקט שרב אדא אמר. וכן בגמ' בקידושין פא, ב: "אמר ליה: עברת לך אדרב, דאמר רב יהודה אמר רב, ואיתימא רבי אלעזר...", משמע שלמרות ה'ואיתימא' ברור שרב אכן אמר (ובזה מיישבת קושיית השטמ"ק בבבא קמא מח, הל' ג, עין שם). ונראה שבזה החילוק בין הלשון "ואיתימא" ללשון "ואמרי לה", ואין כאן המקום להרחיב בדבר.

18. אמנם אביי, שהוא "בתראה", סבר כריש לקיש, אבל נראה שאמר את דבריו רק כהוהאמינא עד שרבו הורה לו אחרת (ועיין אנצ"ת ערך 'הלכה כבתרא' על הפסיקה כאביי ורבה כשנחלקו פנים אל פנים עם רבותיהם).

19. במרכבת המשנה מדייק כך מהלשון "עלו לו", שמשמע שיצא ידי קרבנו, אבל הבשר פסול, כדין קרבן שניתן שלא במקומו (הל' ז). אך יש להקשות: מדוע כתב הרמב"ם ברישא: "ואם לא שאל אלא נתן... למעלה ולמטה הרי זה כשר", שמשמע שהקרבן כשר לגמרי, ובגלל שנתן גם למטה? הרי גם כאן הניתנה למעלה הועילה שהקרבן ירצה ובשרו פסול, והנתינה למטה לא תתקן זאת! עמד בזה בקרן אורה, וכתב שהסברה הפשוטה יותר היא שבכל הסוגיה כאן לא נלקח בחשבון דין "שלא במקומו", מפני שבנתינה למעלה לא נתכוון לשם עולה (עין מערכה סז).

20. ביישוב הסוגיה לשיטה זו האריכו בדרכים שונות, ונציע דרך נוספת: ר' יוחנן ורב יהודה דיברו על "סוף חטאת ועולה", הדיינו המקרה הראשון ברמב"ם, ועליו אמרו ששיריים צריכין אצטבא. הגמ' מקשה על כך מהברייתא "נתן למעלה ולא נמלך", שעוסקת, לכאורה, במקרה השני, שחטאת ועולה נתערבו ולאחר מכן נוצרו שיירי חטאת. הרמב"ם מפרש, שעל נקודה זו הקשה רבה תוספאה: "הא אוקימנא ההיא ברובא עליונים" וכו', כלומר: הרי העמדנו ברייתא זו בדם שנבלל, ואם כן מה הראיה מכאן ל"סוף חטאת" שבדברי ר' יוחנן? שמא בזה הכל מודים שמותר לתת למטה, כי השיריים לא היו ניכרים בפני עצמם מעולם! ועל כך השיב רבינא "מסקנא

ואילו בשיריים נאמרה שפיכה, ועל כך דרשו בספרא (ויקרא חובה פרשתא ג, יב): "ישפוך – לא יזרוק!"¹³ ושמא הסוגיה כאן הולכת בשיטה שהדמים הניתנים בוריקה שנתנם בשפיכה יצא, ומותר לעשות כן לכתחילה לצורך הכשרת שני הדמים¹⁴.

שיטת הרמב"ם

בהל' מעשה הקרבנות (הו, פוסק הרמב"ם: "ושירי הדם נשפכין על גג היסוד הדרומי", כדעה "שיריים צריכין אצטבא" (ר"י קורקוס)¹⁵. בהתאם לכך פסק הרמב"ם בהל' פסולי המוקדשין (בי, יא): "אפילו נתערבו שיירי החטאת עם דם העולה, שמקום הכל למטה, ישפך הכל לאמה".

הר"י קורקוס מציין שזוהי מחלוקת ריש לקיש ור' יוחנן, ונראה שכוונתו לנמק את הכרעת הרמב"ם בכלל שהלכה כר' יוחנן לגבי ריש לקיש (יבמות לו, א), אך הוסיף ש"כן סלקא הסוגיא שם". שני הטעמים טעונים בירור: הפסיקה כר' יוחנן אינה ברורה, שכן בגמ' נאמר שזוהי דעת ר' יוחנן ואיתימא ר' אלעזר, ועל פי הנוסח "ר' אלעזר" – יש עדיפות לדברי ריש לקיש על פניו¹⁶. אפשר שדעת הר"י קורקוס שהנוסח "פלוני ואיתימא אלמוני" מובנו: ודאי אמרה פלוני, ויתכן שאמרה גם אלמוני¹⁷, ואם כך – ברור שר' יוחנן אכן אמרה. מכל מקום, גם אם ר' אלעזר בלבד הוא שנחלק עם ריש לקיש, מסתבר שסברת רב יהודה ורב יוסף מכריעה כדעתו¹⁸.

קביעת הר"י קורקוס שזוהי מסקנת הסוגיה אף היא איננה ברורה: הגמ' הביאה ראיות לשיטת ריש לקיש, ודחתה אותם באופנים שונים, אך לא הוכיחה את ההיפך. אדרבה, בליקוטי הלכות כתב שפשטות הסוגיה כריש לקיש, ור' יוחנן נזקק ליישב את הברייתות בתירוצים דחוקים.

13. התקשה בזה בתוספת העזרה שם, ד"ה ישפוך. הרב שושנה, בהערותיו לראב"ד שם, הציע שדין זה שנוי במחלוקת תנאים, התלויה בדרשות השונות מ"אל יסוד מזבח העולה", ראה לעיל בשם הראב"ד.

14. בשטמ"ק (עמ' ב אות ז) כתב שהסוגיה כאן סוברת שהניתנים בוריקה שנתנם בשפיכה לא יצא, אך זה משום שפירש ש"שפיכה" היא ליסוד דווקא, ראה לעיל מערכה צד, הערה 17.

15. בכסף משנה ציין רק לסוגיה לעיל נב, א, ואפשר שפירש ש"גג היסוד" לא בא לאפקי מקיר המזבח הזקוף אלא רק מ"זיקא דיסוד".

16. בעניין זה לא מצינו בגמ' כלל מפורש, אבל כן כתב באור זרוע, ראה מערכה קפה הערה 5.

17. בעל 'הליכות עולם' (שער שני, פרק איב) כותב: "כל 'ואמרי לה' – לישנא אחרינא הוא, וכן 'אמר פלוני ואיתימא פלוני'... רוצה לומר: אמר פלוני, ואיכא מאן דאמר דלאו פלוני אמרה אלא פלוני", וכן כתב בשטמ"ק בבבא קמא מח, בשם 'שיטה'.

אולם נראה שהדבר שנוי במחלוקת, סביב סוגיה דומה בביצה ו, א: "אפרוח שנולד ביום טוב, רב אמר: אסור, ושמואל ואיתימא רבי יוחנן אמר: מותר". קיימא לן כרב כנגד שמואל, ומאידך כר' יוחנן כנגד רב, וממילא יש משמעות חשובה לשאלה מיהו החולק על רב. הרא"ש בביצה (פרק א ס' ו) כותב: "להך לישנא דאמר שמואל פליג אדרב – הלכתא כר' יוחנן, ומשמע שלישנא בתרא רק ר' יוחנן הוא החולק, כדעת בעל הליכות עולם. אולם הראב"ה (הל' יו"ט ס' תשכב) כותב: "מדקאמר ואיתימא רבי יוחנן מכלל דאיכא דאמר לה משמיה דשמואל לחודיה", כלומר, ש"שמואל ואיתימא ר' יוחנן" פירושו: שמואל בלבד או גם ר' יוחנן.

הזקוף. אפשר שמחלוקת האמוראים תלויה בשאלה מה המקור לדין שפיכת שיריים.

כששיירי חטאת נתערבו בדם עולה, הגמ' קובעת שאי אפשר לשנות את מקום השיריים כדי להכשיר את העולה. לפיכך, רק לפי הדעה שמקום העולה כשר לשיריים אפשר לתת את התערובת בקיר המזבח. עם זאת, נדרש שינוי מסוים במתן הדם בהשוואה לדרך הרגילה בעולה ובשיריים: תוס' מסתפקים האם ישפוך את השיריים בצפון-מזרח, כנהוג בעולה (ומרש"י משמע ששולל את השינוי הזה בשיריים), או בדרום-מערב, כנהוג בשיריים.

לדעה שמקום העולה אינו ראוי לשיריים, כתבו ראשונים שהדם ישפך (רש"י שטמ"ק ורמב"ם). השר מקוצי סובר שיתן את הדם בגג היסוד, כי גם דם העולה מגיע לשם בסופו של דבר.

הרמב"ם פסק ששיירי חטאת שנתערבו בעולה ישפכו. מאידך, פסק שחטאת ועולה שנתערבו ונתן מהם למעלה ובא כעת להישאל – רשאי לתתם למטה. דעת רוב האחרונים, שפסק כדעה שחובה לתת את השיריים בגג היסוד דווקא, ובכל זאת במקרה השני התיר לתת את התערובת למטה, וזאת משני טעמים אפשריים: א. הנתניה למעלה מועילה לכפר גם על העולה ("שלא במקומו – כמקומו"), ונמצא שיש כאן שיירי חטאת ושיירי עולה, ויתן הכל בגג היסוד (מרכבת המשנה). ב. מכיוון ששיירי החטאת לא היו ניכרים מעולם, ונוצרו בתערובת – הקלו בהם לשנות את מקומם לצורך העולה, ויתן הכל בקיר המזבח (חסדי דוד). בליקוטי הלכות סובר שלדעתו מקום העולה כשר לשיריים, ורק מדרבנן החמירו שלא לתת בשירי חטאת שנתערבו בעולה, והקלו במי שנתן למעלה ואחר כך נמלך.

המשותף לפירושים הללו, שקיימו וקיבלו שלדעת הרמב"ם "שיריים צריכין אצטבא" והדבר אף מעכב בהם (אלא שלדרך השניה הנ"ל מותר בכל זאת לשנות את מקומם במקרה מסוים לצורך העולה). בליקוטי הלכות הולך בדרך שונה לגמרי: רבי יוחנן סובר כריש לקיש שמקום עולה הוא מקום שיריים (על כל פנים בדיעבד), ודבריו "עדיין היא מחלוקת" אינם מטעמו של רב יהודה ש"שיריים צריכין אצטבא" אלא מטעם אחר: לדעתו יש לגזור בשיירי חטאת שמא יטעו להתיר לתת מן התערובת אפילו בתחילת חטאת. אולם במקרה שנתן כבר למעלה, ובא להימלך, לא שייכת גזירה זו, שהרי יודיעוהו שמה שכבר נעשה היה שלא כדין, ורק את הדם הנשאר מותר לתת למטה. הקושיות שהקשתה הגמ' מן הברייתות אינן על ר' יוחנן, אלא על רב יהודה בלבד, ומכיוון שפשט הברייתא כריש לקיש (וכן מוכח בתוספתא זבחים ח,ה, שהברייתא "נתן למעלה ולא נמלך יחזור ויתן למטה" עוסקת בחטאת ועולה) – הלכה כמותו במחלוקתו עם רב יהודה שמקום עולה מקום שיריים, ועם זאת, הלכה כר' יוחנן שלכתחילה אין לעשות כן.

כדבריו משתמע מסתימת הרמב"ם בהלכה הקודמת "שמקום הכל למטה". לפי ההבנה המקובלת, שהרמב"ם פוסק שאי אפשר לתת שיריים כלל אלא בגג היסוד, תמוה שסתם והכליל כאילו מקומם אחד, והיה לו להסביר את טעם הדין, שהשיריים בגג היסוד והעולה בקיר הזקוף²¹.

סיכום

נחלקו אמוראים האם חובה לתת את השיריים ליסוד עצמו, או שכל קיר המזבח התחתון של המזבח כשר למתן שיריים, משום שמשם ישתות ליסוד (רש"י), או משום שכל מה שמתחת לחוט הסיקרא נחשב כשייך ליסוד (גרי"ז). הראב"ד סובר שלדעה הראשונה יש לתת דווקא על הקיר

מערכה קצב. דם חטאת חיצונית שנכנס להיכל (פב,א)

כגון: האם יש קרבנות נוספים מלבד החטאת שכלולים בדין זה? האם כניסת הדם פוסלת רק את הדם הנכנס, או את כלל הקרבן? האם הכניסה הפוסלת היא דווקא לשם כפרה והזאה, או דווקא כשהיזה בפועל בהיכל, או גם בלא כוונה ומעשה של כפרה?

מערכה זו עוסקת במקור הדין ויסודותיו, והיא משמשת מעין מבוא למערכות הבאות.

שנינו במשנה שדם חטאת חיצונית שנכנס להיכל – נפסל. דין זה – חידוש רב יש בו: מצאנו שקרבן שיצא מגבול העזרה נפסל ביוצא, מאחר שיצא מתחום הקדושה, ואילו כאן מתחדש שגם כניסה יתירה אל הקודש פנימה פוסלת.

המשניות וסוגיות הגמרא עוסקות בנושא זה מצדדים שונים, שידונו במערכה זו ובמערכות הבאות (קצג-קצז),

21. גם פירוש זה לא נמלט מקושי: מניין למד ר' יוחנן את חידושו שחכמים אוסרים מדרבנן, ושדעתם לחלק בין תערובת שאירעה מתחילת הקרבן לבין תערובת שאירעה לאחר שכבר נתן את תחילת החטאת? ועוד: מסתבר ש"כי אתא רב יצחק בר יוסף אמר אמרי במערבא" בא לתרץ את ר' יוחנן רבו, ולא את רב יהודה.

בכוסות פליגי", והחטאת שנתן ממנה למעלה לא היתה מעורבת, וכן שייריה, ולכן אסור לשנות את מקומם בשביל העולה. אלא שלפי ביאור זה, דברי הרמב"ם בסיפא עוסקים בתערובת בלולה ולא בתערובת כוסות, ומדבריו בהלכה הקודמת לא משמע כן, וגם מדברי האחרונים הנ"ל משמע שלא חילקו בזה. וראה לעיל הערה 7 על מקורות בתוספתא בעניין שיריים שנוצרו בתערובת, האחד משתמע כרמב"ם והשני כנגדו.